

KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA'NIN MİHNET-KEŞÂN'INDA KADIN
WOMAN IN THE KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA'S MİHNET-
KEŞÂN

Gülşah Gaye FİDAN*

Özet

Türk toplumunda kadının konumu, yüzyıllar içerisinde toplumsal, siyasal ve dinî nedenlerle değişikliklere uğramıştır. Tarihi süreçte bu değişim genel olarak İslamiyet öncesi, İslamiyet etkisindeki ve Batı etkisindeki dönem olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. İslamiyet öncesi göçebe yaşam tarzının hâkim olduğu dönemde kadın toplum içerisinde son derece aktif ve erkekle aynı haklara sahipken İslamiyet'in kabulünden sonra kadının konumu değişmiş, toplumsal yaşamdan soyutlanmış hatta değersizleşmiştir. Bu durum yeni dinin kabulüyle ve yerleşik hayatla birlikte diğer milletlerin kültürlerinin Türk kültürüne din adı altında benimsenmesinden kaynaklanmaktadır.

XIII ile XIX. yüzyıl arası altı yüzyıllık bir geçmişe sahip olan Klasik Türk edebiyatı da İslam medeniyeti dairesinde ortaya çıkmış bir edebiyat olduğu için, bu dönem eserlerinde kadına bakış toplumsal bakış açısına paralel olarak olumsuz olmuştur. Çalışmada bu durumun edebî eserlere yansımalarına bir örnek olarak Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnet-Keşân* adlı mesnevisi incelenmiştir. İzzet Molla'nın 1825 yılında tamamladığı eser, Batılılaşmanın etkisinin her yönüyle edebiyatımızda da görünmeye başlayacağı bir dönemde kaleme alınmıştır. Eser, gelenekten farklı olarak dönemin toplumsal yapısını gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtmaktadır. Bu yönüyle Türk edebiyatında yeniliklerin habercisi olan eserde kadına bakış açısının yansımalarını içeren beyitler tespit edilip yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Cinsiyet, Sergüzeştname,

Abstract

The position of women in Turkish society has undergone changes over the centuries due to social, political and religious reasons. In the historical process, this change is generally divided into three groups as pre-Islamic,

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Gaziantep / TÜRKİYE gozturk@gantep.edu.tr ORCID: 0000-0001-5437-7565

Islamic and Western-influenced periods. During the pre-Islamic nomadic life style, women were extremely active in the society and had the same rights as men, but after the acceptance of Islam, the position of women changed, isolated from social life and even devalued. This is due to the fact that the cultures of other nations were included in Turkish culture under the name of religion with the acceptance of the new religion.

Since Classical Turkish literature, which has a history of six centuries between the XIII and XIX centuries, is a literature that emerged in the field of Islamic civilization, the view of women in the works of this period was negative in parallel with the social point of view. In the study, Keçecizâde İzzet Molla's masnavi named Mihnet-Keşân was examined as an example of the reflection of this situation on literary works. The work, completed by İzzet Molla in 1825, was written at a time when the effect of Westernization began to appear in our literature in all aspects. The work, unlike the tradition, reflects the social structure of the period from a realistic point of view. In this aspect, the couplets containing the reflections of the woman's point of view in the work, which is the messenger of innovations in Turkish literature, have been determined and interpreted.

Keywords: Classical Turkish Literature, Gender, Sergüzeştname

1. Giriş

Türk toplumunda kadına bakış yüzyıllar içerisinde, coğrafi konum değişiklikleri sonucu yeni tanışılan milletlerle kültür alışverişleri ile birlikte gerek siyasal, gerek toplumsal gerekse de dinî etkenler nedeniyle farklılaşmıştır. Türk toplumunun geçirdiği bu değişim süreci genel olarak üç döneme ayrılmaktadır. İslamiyet'ten önceki göçebe yaşam dönemi, İslamiyet etkisindeki yerleşik yaşam dönemi ve Batı medeniyeti etkisindeki dönem. İslamiyet öncesi göçebe dönemde kadın, erkekle aynı haklara sahiptir hatta onlarla birlikte ata binip kılıç kuşanır. İslamiyet etkisindeki dönemde, kadın bu savaşçı kimliğini kaybeder ve toplum hayatında pasifleşir. Batı etkisindeki dönemde ise tekrar kadının sosyo-ekonomik ve kültürel hakları erkekle aynı seviyeye ulaşır (Kaplan, 1976: 99; Çetinkaya, 2008: 280).

Çalışmanın konusu olan İslam medeniyeti etkisinde ortaya çıkmış olan klasik Türk edebiyatı ürünleri, dönemin kadına bakış açısının edebi eserlere yansımalarıdır. İslamiyet'in kabulünden sonra göçebe dönemde erkeğiyle omuz omuza toplumda eşit seviyede karşımıza çıkan kadın toplum hayatından soyutlanmış ve yalnızca bir aşk unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak bu durumun nedeni, kabul edilen İslam dininin kadına bakışı değildir. Tam aksine İslamiyet'te kadın ve erkek insan olarak aynı haklara sahiptir. “Ancak dinî inançlar uygulamaya başlandığı anda somutlaşırken kültürel kabullerin etkisi altına girmektedir. (...) Çünkü geniş halk kitlelerinin ritüellere ihtiyaçları vardır ve dinî inançlarını ritüellerle

yaşarlar ” (Günay, 2000: 5). Bu durumun doğal bir sonucu olarak Türklerin kabul ettiği “Müslümanlık da, İslâmiyet öncesi pek çok inanç kabul ve pratik yanında Arap, Fars ve Türk kültürünün kabulleriyle öğrenilmektedir. Geniş halk kitleleri pek çok inanç, kabul ve pratiği hiç sorgulamadan nesilden nesile İslâmiyet adına taşımaktadır” (Günay, 2000: 5-6). Yani bu dönemde kadını değersizleştiren, toplumdan soyutlayarak ikinci sınıf gören bakış açısı İslam dininin değil, diğer milletlerin kültürlerinin İslam dini adı altında Türk kültürüne aktarılması sonucudur.

İslamiyet öncesi dönemde kadının Türk toplumundaki statüsünün ve kadına verilen değer en güzel yansıması “Dede Korkut” hikâyelerinde görülmektedir. Dede Korkut’ta kadının en dikkat çeken özelliği yerleşik medeniyet mahsulü edebi eserlerdekinin aksine aşk ve haz konusu olmamasıdır (Kaplan, 1976: 99). Bu hikâyelerde kahramanlıkta erkekten geri kalmayan kadın, öncelikle anne ve eştir.

Dede Korkut hikâyelerinde kutsal bir yere sahip olan kadının, İslam medeniyeti etkisine girildikten sonra diğer milletlerin kültürlerinin etkisiyle değerini yitirdiği görülmektedir. Hatta bu dönem eserlerinde kadın neredeyse kötülük sembolü olarak tasvir edilmektedir (Çetinkaya, 2008: 282). 11. yüzyılda Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınmış olan “Kutadgu Bilig” de erkekler kadınlar konusunda çok daha dikkatli olmaları için uyarılırken; 14. yüzyılda Reşideddin’in “Oğuznâmesi”nde kadın başlı başına bir sorun olarak algılanmaya başlanmıştır (Aça, 2007: 86).

İslam kültürü etkisinde 13. yüzyılda 19. yüzyılın ortalarına kadar yaklaşık altı yüzyıllık bir süreçte eserlerin verildiği klasik Türk edebiyatı ürünlerinde de kadına bakış açısı genellikle olumsuzdur. “Nitekim başta divanlar, mesneviler ve pend-nâmeler olmak üzere pek çok edebî eserde kadının şeytan, kaşık düşmanı, baykuş, akrep ve yılan benzetildiği; kadın için saç uzun aklı kısa, aklı eksik, ahmak, yalancı, süs ve zevk düşkünü, vefasız, güvenilmez, sadakatsiz, hain, kurnaz, aldatıcı, hilekâr, fettan vb. gibi daha pek çok olumsuz sıfatın yaygın olarak kullanıldığı görülür” (Çetinkaya, 2008: 284). Bu çalışmada ise klasik Türk edebiyatındaki kadına bakış açısı, Keçecizâde İzzet Molla’nın gerçekçi bir yaklaşımla kaleme aldığı, o dönem toplumundan kesitlere yer verdiği eseri *Mihnet-Keşân*’dan örneklendirilmeye çalışılacaktır.

2. Keçecizâde İzzet Molla:

Keçecizâde İzzet Molla’nın asıl adı Mehmed İzzet’tir ve 1786’da İstanbul’da doğmuştur. Aslen Konyalı olan şairin dedesi Mustafa Efendi 17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’a gelmiştir. Dönemin ünlü âlimlerinden Keçecizâde Sâlih Efendi’nin oğlu, Tanzimat Döneminin ünlü devlet adamlarından Fuad Paşa’nın babasıdır. Keçecizâde İzzet Molla, babası gibi ilmiye mesleğine girmiştir. Babası öldüğünde henüz 13 yaşlarında olan şair

zor şartlar altında medrese eğitimi tamamlamış ve genç yaşta müderris olmuştur. İçkiye ve eğlenceye olan düşkünlüğü nedeniyle müderrislikten uzaklaştırıldığı bu nedenle de intihara teşebbüs ettiği bilinmektedir. İlk resmi görevi 1809 yılında Bursa müfettişliği olan şair ardından Şahkulu Medresesi müderrisliğine daha sonra ise Hâlet Efendi ile olan dostluğu sayesinde Galata kadılığına atanmıştır. Hâlet Efendi'ye olan yakınlığı sayesinde zaten aileden içinde bulunduğu Mevlevî çevrelerindeki itibarı daha da artmıştır. 1821'de çıkan Yunan isyanı sırasında II. Mahmud, Hâlet Efendi'yi önce sürgün edip daha sonra öldürtmüştür. Bu olaylar üzerine İzzet Molla arası bozuk olmasına rağmen Hâlet Efendi'yi övüp düşmanlarını yediği için II. Mahmud tarafından Keşân'a sürgüne gönderilmiştir. Şair bir yıl süren sürgün hayatından Sadrazam Galib Mehmed Paşa'ya sunduğu bir kaside sayesinde kurtularak İstanbul'a dönmüştür. Bu sürgün *Mihnet-Keşân* mesnevisinin yazılmasına vesile olmuştur. Bir yıl sonra İstanbul kadısı rütbesini alarak Haremeyn müfettişliğine tayin edilmiştir. Daha sonra 1828 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkan savaşta savaş karşıtı görüşlerini beyan ettiği için önce Kıbrıs'a, daha sonra da Sivas'a sürgün edilmiştir. Dokuz ay sonra Ağustos 1829'da ise Sivas'ta vefat etmiştir (Okçu, 2001: 561-563; Özyıldırım, 2002: 7-35).

Klasik Türk edebiyatının son büyük temsilcisi olarak görülen Keçecizâde İzzet Molla'nın eserleri ise şunlardır: *Devhatü'l-mehâmid fî-tercemeti'l-vâlid*, *Gülşen-i Aşk*, *Mihnet-Keşân*, *Bahâr-ı Efkâr*, *Hazân-ı Âsâr*, *Nâz u Niyâz*.

3. Mihnet-Keşân:

Eser, Keçecizâde İzzet Molla'nın Keşân sürgünü sırasında kaleme aldığı ve 1825 yılında tamamladığı mesnevisidir. 4167 beyitten oluşan eser içerisinde 6 gazel, 6 kıta, 4 kaside, 4 rubai, 1 tahmis ve mensur bir mektup ile birlikte şairin dostu Talat'ın da manzumeleri yer almaktadır (Özyıldırım, 2002: 60). Klasik Türk edebiyatının romanları olarak nitelenen mesneviler genel olarak giriş, konunun işlendiği asıl bölüm ve sonuç olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. İzzet Molla da *Mihnet-Keşân*'da bu klasik bölümlendirmenin dışına çıkmamıştır. Eserin giriş bölümünde geleneğin gereği olarak besmele, tevhid, naat, münacat gibi dini şiirler ve II. Mahmud'a methiyeler yer almaktadır. Asıl konunun işlendiği bölüm ise şairin sürgüne çıkışıyla başlar ve Keşân'a giderken yol boyunca uğradığı şehir ve kasabaların; buralarda yaşayan insanların renkli tasvirleriyle devam eder. İzzet Molla, sürgünde kaldığı bir yıl boyunca başından geçen olayları gerçekçi tespitlerle dile getirmektedir. Eserde şairin uşağı Muhammed ile Rum bir kadın arasında yaşanan aşk da konu edilmiş ve eser şairin İstanbul'a dönüşüyle son bulmuştur (Özyıldırım, 2002: 66-76).

Toplumsal yaşamın her kademesinde olduğu gibi Batılılaşmanın etkisinin her yönüyle edebiyatımızda da görünmeye başladığı 19. yüzyılda

kaleme alınmış olan *Mihnet-Keşân*, klasik Türk edebiyatı geleneğinde alışlagelmişin dışında bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. “Konusu ne mitoloji ne tarih ne de tasavvuf olan eser, ana konusu olan sürgün etrafında hem bireyin kişisel yaşantısını hem de bulunduğu çevre ile ilişkisini mercek altına alarak geniş bir yelpazede devrinin bir panoramasını çizer” (Tüzin, 2008: 54). Eser, “İstanbul’un hareketli, renkli siyasî ve edebî ortamından koparılıp uzaklara gönderilen son derece iyi yetişmiş bir Osmanlı aydınının; ezikliğini, pişmanlığını, özlemini, beklentilerini ve nihayet parçalanmışlığını tüm samimiyetiyle anlattığı manzum bir sürgün yıllığıdır” (Ceylan-Yılmaz, 2007: XXXIX). Bu yönüyle *Mihnet-Keşân* o zamana kadar yazılan klasik sergüzeştâmelere ayrılmaktadır. Çünkü “klâsik Türk edebiyatında bugünkü bakış açısıyla realist hatıralara yer verilen edebî türlere rastlanmaz. Çünkü eski din, tasavvuf, siyaset ve toplum sosyolojisi, bireyin benliğini tüm çıplaklığıyla yansıtmaya izin vermez. Zira günah, tövbe ve dünyevî rabitalar, İslam’a göre, yalnızca yaratıcı ile kul arasında değerlendirilir” (Babacan, 2019: 12). Eser, gelenekten farklı olarak dönemin toplumsal yapısını gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtmadığını yanı sıra Keçicizâde İzzet Molla’nın dili ve üslubuyla Türk edebiyatında yeniliklerin habercisi, özgün eserlerden biri olmuştur.

4. Mihnet-Keşân’da Kadın:

Eserde o dönem kadınına bakışın en açık örnekleri özellikle bir Rum kadının, şairin uşağı Muhammed’e olan aşkının anlatıldığı hikâyede göze çarpmaktadır. Hikâye kısaca şöyledir:

Evli ve iki çocuk annesi Rum bir kadın İzzet Molla’nın İstanbul’dan birlikte geldiği uşağı Muhammed’e âşık olur. Hikâyede olaylar kadının aşkını saklamayıp kocasına bir Müslüman’a âşık olduğunu anlatmasıyla başlar. Ancak kadın, Muhammed’den aşkına karşılık bulamaz. Bunun üzerine intihar etmeye kalkışır ama kurtarılır. Kadın kocası tarafından bir süreliğine Keşân’dan uzaklaştırılır. Uşağının evli bir kadına âşık olma ihtimalinden rahatsız olan İzzet Molla da uşağını bir süreliğine Karlı köyüne gönderir. Ancak burada Muhammed kadına âşık olduğunu, aşkından hasta olduğunu itiraf eder. Şair, Muhammed’i Keşân’da bir tabibe muayene ettirir ama bu sırada Rum kadının Keşân’a geri dönmesi İzzet Molla’nın endişelerini kuvvetlendirir. Aşkından deliye dönen kadın son bir umutla kocasından Muhammed’le konuşmasını ister. Çaresiz koca bu teklifi kabul eder, hem Muhammed’le hem de İzzet Molla’yla konuşur. Ancak Muhammed, İzzet Molla’nın razı olmadığı bu ilişkiyi istemediğini dile getirir. Kocasının anlattıklarına inanmayan kadın onun yalan söylediğini düşünerek hem kocasını hem de çocuklarını zehirlemeye kalkar. Bunun üzerine adam karısını şikâyet eder ve kadın aforoz edilir. Perişan haldeki kadına İnoz’da yaşayan annesi sahip çıkar ve onu teselli eder. Kadın tekrar Keşân’a döner ve Muhammed’i etkilemeye çalışır. Bunun üzerine İzzet Molla, Hristiyan din

adamlarından yardım ister. Kadını Muhammed'in evine yakın olan evinden alıp uzak bir yere taşırlar. Bu sırada Muhammed, kadının ağlayıp inlemelerine dayanamayarak kendinin de kadına âşık olduğunu söyler. Şair bu durum üzerine son çareyi uşağını Zâtî-i Celvetî Tekkesi'ne götürmekte bulur. Burada şairin duaları kabul olur ve Muhammed bu aşktan vazgeçer (Özyıldırım, 2002:72-74).

Mihnet-Keşân'da yer alan bu küçük aşk hikâyesinden yola çıkarak öncelikle dönemin aşk ve kadın anlayışı üzerinde durulacak, daha sonra anne ve eş olarak karşımıza çıkan kadın tipleri verilecektir. Ayrıca eserde kadın gerçek hayattaki tasvirinin yanı sıra bir benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır. Şairin feleği bir koca karıya, geceyi de siyah peçeli bir kadına benzettiği örnekler de sunulacaktır.

4.1. Aşk Erkeğin İşidir

Klasik Türk edebiyatı geleneğinin temelini oluşturan aşk şair için dışında kalınmaz, mutlaka benimsenmesi ve dile getirilmesi gereken zorunlu bir duygudur. Şair, mutlaka kendini âşık pozisyonunda göstermeli ve toplumsal statüsü ne olursa olsun aşkın acı ve ıstırabını gelenek çerçevesinde anlatmalıdır (Akün, 1994:414). Ancak “kadını toplum yaşayışından uzaklaştıran Ortaçağ Türk-İslam dünyası, edebiyatında da kadını ve kadın sevgisini küçümsemiştir. Bunun sonucu olarak kadına karşı duyulan sevginin anlatılmasından kaçınılmıştır. Kadın pek çok konuda olduğu gibi sevgide de vefasız kabul edildiği ve kötülüklerin başı olarak görüldüğü için aşkla sevilmeye, bağlanılmaya lâyık görülmemiştir” (Çetinkaya, 2008: 311) İzzet Molla da erkeklerden birçoğunun kadınların cefa ipleriyle bağlandıklarını, cefa tuzaklarına düştüklerini söyleyerek o dertli hemcinsleri için üzülmektedir:

Benî nev'imizden nice derdmend
Zenânın olur târ-ı cevrinde bend (Ceylan-Yılmaz, 2007:222)

Divan şairleri âşıklık halinin Allah vergisi bir yetenek olduğunu, bu yeteneğin bahşedilmediği sıradan insanların âşık olamayacaklarını düşünmektedirler. Şaire göre de aşk sıradan insanların özellikle de kadınların işi olamaz. Aşk ancak mert bir erkeğe layıktır. Ey kadın! Bu değil kimsesiz bir kadının işi, erkeğin işi bile değildir:

Degildir zen-i bî-kesin kârı bu
Degil erkeğin kârı hey karı bu (Ceylan-Yılmaz, 2007:233)

Eserde İzzet Molla, sürgün yolunda karşılaştığı bir güzele olan aşkını anlatır. Keşân'a gitmek üzere yola çıkan şair Büyükçekmece'de bir handa mola verir ve oradaki bir dükkânda rastladığı güzeli uzun uzun anlatır. Ancak burada güzelin cinsiyeti ile ilgili açık bir bilgi vermemekte, gelenek

çerçevesinde güzelliğini tasvir etmektedir. Gümüşten yapılmış bir heykeli andıran güzel, Harem ceylanları gibidir. Şair bu benzersiz güzelliği resmeden Bihzâd'a şükürler eder. Şair, bu güzelin perçeminin çengeline gönlünü kaptırır, akli karmakarışık olur öyle ki evdeki karısını bile unuttur:

*Gümüştenden dökülmüş sanem mi desem
Ne dersin gazâl-i Harem mi desem
Hezârân sipâs ola Bihzâd'ına
O tasvîr-i bî-mislin üstadına
Nigâh eyleyip şusuna busuna
Gönül düşdü çengâl-i gîsûsuna
Edip perçemi 'aklımı târîmâr
Gönülden ırâğ oldu dâr u diyâr
Unutdum vatanda olan yârımı
Değil yârımı evdeki karımı (Ceylan-Yılmaz, 2007:41)*

Şair, aşkıdan hasta düşen çaresiz Rum kadının aşkını anlatırken Klasik edebiyatın meşhur aşk hikâyelerinin kahramanlarıyla kıyaslamalar yapar. Ona göre aşkları yüzyıllar boyu dilden dile dolaşan *Leyla ile Mecnun*, *Ferhat ile Şirin* hikâyelerinde bile aşk erkeğe yakışırken bu zavallı kadının asla işi değildir. Şaire göre; Leyla ne kadar mert olsa da yine de kadındır; aşk derdine tahammül etmek erkeğin işidir. O aşk hançeri kadının beline yakışmaz; düşmanını yere seren erkeğe layıktır. O kadına erkek işi yakışmaz, dert yüzük taşı gibi yerini bulur. Kays'ın başına ağır gelen miğfere kadınların başı tahammül edebilir mi? Bu meydana taştan sert baş gerek, bu baş derdini çekmeye erkek gerek. Bî-Sütûn Dağı'nı kazmak Şirin'in işi değildir, ona taş döven ve külünk tutan bir er gerekir:

*Ne merd ise Leylî yine karıdır
Tahammül gam-ı aşka er kârıdır
O hançer ne lâyık miyân-ı zene
Sezâvârdır merd-i hasm-efgene
Yaraşmaz idi ol zene kâr-ı merd
Yüzük taşı gibi yerin buldu derd
Ser-i Kays'a ağır gelen miğferi
Tahammül eder mi zenânın seri
Bu meydâna taşdan katı ser gerek
Bu derd-i seri çekmege er gerek
Degil Bî-sütûn kazma Şîrîn'e kâr
Gerek ana bir taş döğen tîşedâr (Ceylan-Yılmaz, 2007:277)*

Şair geleneğin genel kabulleri gereği aşkı kadına yakıştırmasa da yasak aşkına kavuşmak için evlatlarını öldürmek isteyen Rum kadının bu davranışı karşısında ona acır ve onu aşkın kurbanı olarak görür. Temiz aşkın

kederi o kadar pistir ki insana gözünün nurunu helak ettirir. Aşk padişahının bu acımasızlığını görün ki insana evladını feda ettirir diyerek kadının içine düştüğü durumun nedenini kendince açıklar:

*Ne murdâr şeydir gam-ı aşk-ı pâk
Görün etdirir nûr-ı çeşmin helâk
Görün şâh-ı aşkın bu bî-dâdını
Fedâ etdirir halka evlâdını* (Ceylan-Yılmaz, 2007:261)

4.2. Anne Rolündeki Kadın

Eserde iki çeşit anne karşımıza çıkmaktadır. Birincisi Türk kültüründeki anne vasfına uygun şekilde çocukları için gerekirse kendi canından vazgeçebilen, hayatını onlara adayan vefakâr anne tipidir. Şair kendi eşini bu kategoriye koymakta ondan vefakâr, fedakâr bir anne olarak bahsetmektedir. Oğulları Ömer'in adını annesi koymuş böylelikle kimsesiz olan şaire lütufta bulunmuştur. Kalbinin nuru, ferî oğlu olduğu için mahlasını da Murad koymuştur:

*Edip tesmiye nâm-ı neclim Ömer
Kerem etmiş ol zât-ı bî-kes-peder
Murâd eylemiş mahlasın mâderi
Odur kalbinin çünkü nûr u ferî* (Ceylan-Yılmaz, 2007:84)

Yasak aşk yaşayan Rum kadının annesi de bu kategoridedir. Şair, bir annenin evladı ne kadar yanlış şeyler yaparsa yapsın onu nasıl bağrına bastığını, kızını her haliyle nasıl kabullenip yaralarını nasıl sarmaya çalıştığını anlatmaktadır. İnoz'da yaşayan merhametli anne yanına sığınan kızını görünce gökyüzü başına yıkılır. Kadının yanıp yakılışını, parça parça oluşunu görünce hemen ciğerparesinin derdini sorar:

*İnoz'da zenin var imiş mâderi
Götürdü anın yanına şevheri
Görüp duhterin mâder-i mihrbân
Yıkılmış hemân başına âsumân
Su'âl eylemiş bâ'is-i yâresin
Görüp pâre pâre ciğer-pâresin* (Ceylan-Yılmaz, 2007:268)

Kadın annesinin merhametini görüp sırrını anlatır. Kadın "Ey annem! Halimi sorma, derdimin ateşi seni de yakmasın" der. Annesinin dizinin dibine yatıp, elini kaşına doğru koyar. Annesi kadının ağrıyan başını tutarak gözyaşlarını siler:

*Edip mâderi arz-ı sûz u güdâz
Terahhum görüp eylemiş keşf-i râz
Demiş sorma ahvâlim ey mâderim*

*Seni yakmasın süz-ı derd-i serim
Yatıp mâderin pîş-i zânûsuna
Komuş destini tarf-ı ebrûsuna
Tutup anası ağrıyan başını
Revân eylemiş çeşminin yaşını* (Ceylan-Yılmaz, 2007:269)

Annesi kızının anlattıklarını duyunca gönlünün ateşi alevlenir, kızı için kendi yüreği de yanmaya başlar:

*Edip mâderi sözlerin istimâ'
Lehîb-i dili eylemiş iltimâ'* (Ceylan-Yılmaz, 2007:270)

Eserde karşımıza çıkan ikinci tip anne ise yaşadığı yasak aşk için çocuklarını dahi öldürmeyi göze alan gaddar annedir. Kadın evlatlarını aşkının önünde birer engel gibi görmektedir. Şair kadını bir güle iki küçük çocuğunu birer goncaya benzetmektedir. Ancak o goncalar kadının gözüne birer diken gibi görünmektedir. Onları ve kocasını ortadan kaldırırsa sevgilisine kavuşacağını düşünmektedir. Bunun için kadın su testisine bir parça zehir koyar ve aşk derdine zehir şifadır diyerek o üç cana kast eder:

*İki gonçesi var idi ol gülün
Velî çeşmine hâr idi ol gülün
Dikip çeşmini anların def'ine
Sebeb zann edip yârının men'ine
Komuş küze-i âba bir pâre sem
Sanırmış anı yâre-i aşka em
Şifâdır diyip derd-i aşka şereng
O üç câna kasd eylemiş bî-direng* (Ceylan-Yılmaz, 2007:261)

Şairin, geleneğin yanı sıra temelleri; "...âdemin ad koyma yetkisini elinde bulundurması; varlıkların adlarının âdeme öğretilmesi vb."ne kadar uzanan (Berktaş, 2021: 60-65) ve bu nedenle de kadının sadece bu eril dilin nesnesi olarak var olabildiği düşünce yapısından da kurtulamadığı görülmektedir.

4.3 Eş Rolündeki Kadın

Eserde kadın, biri sadık, iffetli ve vefakâr eş; diğeri ise eşini aldatan, namussuz eş olmak üzere iki farklı görünümde karşımıza çıkmaktadır. İzzet Molla kendi karısını ilk kategoriye koymaktadır. Şair çocuklarının annesinden o denli razıdır ki onun için Allah'a dualar eder. Kimsesiz olan karısına yardım etmesi, onun günahlarını bağışlaması için Allah'a yalvarır. Karsının kendisinin bütün eziyetlerine katlandığını, hakkının üzerinde çok olduğunu dile getirir. Yola onunla birlikte dualarla çıktığını söyleyerek Hakk'ın kapısında yine buluşmayı diler:

*Aceb kimsesizdir ki mâderleri
Ne h'îşânı vardır ne dâderleri
Meded eyle yâ Rab o bî-çâreye
Bağışla günâhın anın Sâre'ye
Cefâma tahammül o eyler benim
Anın hakkı ile pür oldu tenim
Ber-â-ber duâ ile çıkdım yola
Der-i Hak'da kim birleşirsek nola* (Ceylan-Yılmaz, 2007:24)

İffetsiz eş ise yine yasak aşk yaşayan Rum kadında karşımıza çıkmaktadır. Burada dikkat çeken unsur şairin bu iffetsizliği Müslüman bir Türk kadınına değil de yabancı bir kadına yakıştırmış olmasıdır. Her ne kadar Klasik edebiyat geleneğinde Arap ve Fars kültürünün etkisiyle kadına bakış olumsuz olsa da bu durum şairin, Türk kültüründe eskiden beri var olan sadık eş anlayışını devam ettirdiğinin bir göstergesidir. Evli ve iki çocuğu olan kadının aşktan gözü o denli kararmıştır ki ar ve namustan tümüyle uzaklaşmıştır. Gönlü aşk derdine öylesine düşmüştür ki Mesih'ten bile şifa ümidini kesmiştir. Klasik şiirde Hz. İsa'nın, nefesiyle ölüleri diriltmesi mucizesine sıkça göndermeler yapılmaktadır. Şair özellikle Mesih'ten bile ümidi kesmiştir diyerek aşk derdinin dermansızlığına mübalağalı bir şekilde dikkat çekmiş, ölüme çare olan Mesih'in bu derde çare olamayacağını söylemiştir. Hristiyan olan kadın, bir Müslüman erkeğe âşık olmuştur ve aşkı uğruna kendi dininden bile vazgeçmeyi göze almıştır:

*Cüdâyım cüdâ âr u nâmûsdan
Ses almaz kulak bâng-i nâkûsdan
Demiş mübtelâdır gönül mübtelâ
Mesîhâ'dan etmez ümîd-i şifâ
Bunun çâresi terk-i dîn etmedir
Yahud böyle âh u enîn etmedir* (Ceylan-Yılmaz, 2007:228-29)

Kadının aşktan gözü öylesine dönmüştür ki utanmadan, derdini açık açık kocasının yüzüne anlatır:

*Döküp derdini zülfi veş mû-be-mû
Beyân eylemiş şüyuna rû-be-rû
Hayâ etmeye şevherinden ki zen
Nedir var düşün âteş-i aşkı sen* (Ceylan-Yılmaz, 2007:229)

Hatta kocasından âşık olduğu gençle birleşebilmesi için kendisine yardım etmesini isteyecek kadar ileri gider. Kadın, “ey merhametli kocam, beni o gencin hasreti bitirdi. Seninle eşliği tükettik, bugün bana bir yiğitlik yap. Yârimi getir ki onu bir an görüp zavallı gönlümü alıp gideyim” der:

*Demiş zen ki ey řevher-i mihrbân
Bitirdi beni hasret-i nev-civân
Tüketdik senin ile hem-serlięi
Bugün eyle icrâ bana erlięi
Getir kim görüp bir nefes yârımı
Alıp gideyim bu dil-i zârımı* (Ceylan-Yılmaz, 2007:248)

4.4. Kadının Saçı Uzun Aklı Kısadır

Şair, divan şiirinde karşımıza çıkan genel kaniya paralel bir bakış açısıyla kadını eksik yaradılışlı, erkek kadar akıllı olmayan olarak tanımlamaktadır. Kadının saç uzun aklı kısadır, feleğe aldanmış olduğu için aşkın sırlarını anlamaz:

*Bu esrârı bilmez o aklı kısa
Firîbende-i çerh olup nâkısa* (Ceylan-Yılmaz, 2007:234)

Aşk acısı çeken kadının aklı saçları gibi darmadağındır; gece gündüz sokaklarda bu hâlde gezer:

*Olup aklı zülfü gibi târ u mâr
Gezerdi sokaklarda leyl ü nehâr* (Ceylan-Yılmaz, 2007:234)

4.5. Gece Siyah Peçeli Bir Hatundur

Şair, eserde geceyi bir kadına benzetmektedir. Gece, Habeş emirinin kendisine âşık olduğu simsiyah peçeli bir kadındır. Gece, simsiyah elbisesinin üzerini mücevhere benzeyen yıldızlarla süslemiş bir gelin gibidir. Öyle bir gece ki hûrî gibi dilberlerin simsiyah kıvrım kıvrım perçemlerini kışkandıracak kadar karadır: Kulağına dolunayı parlak bir küpe gibi takmış muhteşem bir güzeldir:

*O řeb bir siyeh-çerde hatun idi
Emîr-i Habeş ana meftûn idi
Ne řeb bir müzeyyen arûs-ı Arab
Ser-â-pâ hulî vü ser-â-pâ zeheb
Ne řeb gıpta-i perçem-i dil-berân
Gam-ı gîsu-yı pür-ham-ı hûriyân
Ne řeb Leyli-i âsumân-ihtişâm
Bünâgûşunun kurtası bedr-i tâm* (Ceylan-Yılmaz, 2007:186-87)

4.6. Koca Karı Felek

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde şairler İslamî inanç gereği kadere isyan etmemek için başlarına gelen kötü durumların nedeni olarak feleği

görürler. Aşığın çektiği eza ve cefa hep dönele felek yüzündendir. İzzet Molla da bu anlayış etkisinde feleği, çoğu zaman arabozculuk yapan, sihirle büyüyle uğraşan, fitne fesat timsali bir koca karıya benzetmektedir.

Burada ilgi çekici olan şairin Fıtnat Hanım ile ilgili görüşleridir. Klasik Türk edebiyatının kadın şairlerden Fıtnat Hanım'ın kocası Derviş Mehmet Efendi rivayetlere göre şiirden hoşlanmayan, yaşça da kendinden büyük bir adamdır (Akün, 1996: 40). Şair bu duruma bir gönderme yaparak “Derviş Efendi gibi bir eşeği felek, Fıtnat'ın kocası yaptı; felek denen koca karının Fıtnat gibi yüce bir kadına bunu yapması reva mıdır?” demektedir:

*Ki Derviş Efendi gibi bir harı
Felek eyledi Fıtnat'ın şevheri
Revâ mı ola Fıtnat ol pîre zen
Eder anı gerdün denen pîre-zen* (Ceylan-Yılmaz, 2007:162)

“Kadınca hislerin ifade edilmesinin, kadının kendini öne çıkararak dikkat çekmesinin ayıplanıp kınandığı mahremiyete dayalı bir toplum yapısı içinde bir kadının şiir yazmaya kalkışması büyük cesaret işidir” (Ertek Morkoç, 2011: 224). Dolayısıyla klasik Türk edebiyatında sayıları erkek şairlere oranla oldukça az olan kadın şairler “tezkire yazarlarınca da edebiyatın aslı üyeleri olarak görülmemiş, bir alt grup olarak değerlendirilmişler, hatta kadın taifesinden olmaları onların ayıbı olarak gösterilmiş[tir]” (Çetinkaya, 2008: 283). Eserin genelinde geleneğe paralel bir bakışı sergileyen İzzet Molla burada Fıtnat Hanım'ı öven sözleriyle farklı bir tutum sergilemiştir. Bu durum bir taraftan da eserin kaleme alındığı 19. yüzyılda Batılılaşma etkisinin Osmanlı toplumunda görülmeye başlandığının bir göstergesidir. Batılılaşmanın getirdiği düşüncelerin biri olan feminizm ile birlikte Türk atasözleri ve deyimleri ile birlikte hem klasik hem de halk edebiyatında kullanılan kadınları ikinci sınıf, aşağı gören, ayıplayan, kadın kısmının saç uzun olur, akı kısı; kadını sırdaş eden tellal aramaz; kadınlar hamamı, kırk yılda bir kadının sözü dinlenmelidir, kız doğuran tez kocar / kızı olan tez kocar vb. sözcük, atasözü ve deyimler edebi eserlerde yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır (Alibekiroğlu, 2022:196-206) şairin Fıtnat Hanım'ı öven satırları bu açıdan da ilgi çekicidir.

5. Sonuç:

İslam medeniyeti sahasında vücut bulmuş olan klasik Türk edebiyatı eserlerinde kadına bakış açısı bu dönem toplumunun bakış açısıyla paralellik arz etmektedir. Eski göçebe yaşam tarzına sahip Türk toplumlarında erkeklerle birlikte toplumsal hayatta yer alan, onlarla aynı haklara sahip olan kadın, yerleşik hayata geçilen bu dönemde değersizleşmiş ve pasifleşmiştir. Bu durumun asıl nedeni kabul edilen yeni dinle birlikte diğer milletlerin kültür öğelerinin din adı altında Türk kültürüne geçmiş olmasıdır.

Çalışmada Keçecizâde İzzet Molla'nın 19. yüzyılda kaleme aldığı Mihnet-Keşân adlı mesnevisinden örneklerle klasik edebiyatta kadına bakışın örneklendirilmesi yapılmıştır. Eserde iki çeşit kadın karşımıza çıkmaktadır biri Türk kültüründe eskiden beri var olan gelen iffetli, namuslu eş, vefakâr anne modelindeki kadinken diğeri kocasını aldatan iffetsiz eş ve çocuklarını öldürmeye çalışan gaddar anne modelidir. Bu noktada dikkat çeken unsur şairin olumsuz kadın tiplerini Müslüman olmayan yabancı kadınlardan seçmiş olmasıdır. Eserde kadına olumsuz bakışın bir diğeri ise; “saçı uzun aklı kısa” şeklinde atasözü olarak da karşımıza çıkan kadını erkekten zayıf hatta akılsız olarak gören zihniyettir. Bunların dışında şair, eserde kadını bir teşbih unsuru olarak da kullanmış; feleği arabozucu bir koca karıya, geceyi ise mücevherlerle süslü siyah elbisesiyle Arap bir geline benzetmiştir. Ayrıca Fıtnat Hanım'la ilgili görüşleri de ilgi çekicidir.

Yazıldığı döneme kadarki sergüzeştâmelerden farklı olarak oldukça gerçekçi bir yaklaşımla kaleme alınmış olan eser, dönemin toplumsal yapısına ayna tutmaktadır. Bu yönüyle eser o dönem kadının toplumdaki yerinin tüm gerçeklikleriyle edebî bir esere yansması niteliğindedir.

Kaynakça

- Aça, M. (2007). Reşideddin Oğuznâmesi'nde Kadın. *Milli Folklor*, 19(76), 76-92.
- Akün, Ö. F. (1994). Divan Edebiyatı. *DİA*, 9, 389-427.
- Akün, Ö. F. (1996). Fıtnat Hanım. *DİA*, 13, İstanbul. 39-46.
- Alibekiroğlu, S. (2022). Feminizm Hareketlerinin Güncel Türk Dili Kullanımına Etkileri Üzerine Bir Deneme. *Asia Minor Studies*, 10(2), 196-206.
- Babacan, İ. (2019). Sergüzeştâmeden Hatırate Geçiş Eseri: Mihnet-Keşân. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(1), 1-13.
- Berktaş, F. (2021). *TekTanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, Ö. ve Yılmaz, O. (2007). *Bir Sürgün Şaheseri Mihnet-Keşân*. Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul.
- Çetinkaya, Ü. (2008). Divan Edebiyatında Kadın Genel Bakış. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(4).279-334.
- Ertek Morkoç, Y. (2011). Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairlere Bir Bakış. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 223-235.
- Günay, U. (2000). İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi. *Milli Folklor*, 12(46), 4-9.
- Kaplan, M. (1976). Dede Korkut Kitabında Kadın. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, 99-112.
- Okçu, Naci (2001). Keçecizade İzzet Molla. *DİA*, 23, 561-63.
- Özyıldırım, A. E. (2002). *Keçecizade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlili*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tüzin, D. (2008). *Sürgün Yolunda Bir Yenileşme Serüveni: Mihnet-Keşân*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.